

**Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка**

Кафедра біології, екології та методики їх викладання

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
АНАТОМІЯ, ВІКОВА ФІЗІОЛОГІЯ ТА
ШКІЛЬНА ГІГІЄНА**

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (польська))

освітньо-професійна програма Середня освіта (Мова і література (польська))

Кременець – 2019

Робоча програма „Анатомія, вікова фізіологія та шкільна гігієна” для студентів за спеціальністю 014 Середня освіта (Мова і література (польська))
„30” серпня 2019 року – 15 с.

Розробник: **Головатюк Людмила Михайлівна**, кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри біології, екології та методики їх викладання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри біології, екології та методики їх викладання.

Протокол від „30” серпня 2019 року № 1

Завідувач кафедри біології, екології
та методики їх викладання

М.М. Ільєнко

„30” серпня 2019 року

ВСТУП

Анотація.

Актуальність. Знання будови тіла і пізнання сутності життєвих процесів на різних рівнях організації організму здавна цікавили учених-біологів, лікарів, філософів та широкі верстви населення. Основними стимулами для розвитку цих знань були практичні потреби життя людей. Потрібно було багато століть для того, щоб людство прийшло до сучасного рівня знань у таких галузях науки, як анатомія, фізіологія та гігієна людини.

Анатомія – наука, що вивчає будову організму, органів і тканин у зв'язку з їх функціями у процесі філогенезу та онтогенезу. Фізіологія – наука про функції живого організму як єдиного цілого, як процеси, що відбуваються в ньому на всіх його структурних рівнях. Фізіологія вивчає життєдіяльність організму у взаємодії із зовнішніми умовами його існування. Шкільна гігієна вивчає чинники зовнішнього середовища та їх специфіку дії відповідно до вікових особливостей організму людини, добирає і організовує заходи, які сприяють розширенню його функціональних можливостей, протидії несприятливих факторів та збереженню здоров'я.

Навчальна дисципліна «Анатомія, вікова фізіологія та шкільна гігієна» покликана стати провідником пізнання будови і функцій організму дітей та підлітків у взаємозв'язку з навколишнім середовищем, гігієнічних основ навчання і виховання, здорового способу життя. Для студентів – майбутніх педагогів – особливо важливо знати вікові особливості росту і розвитку дітей. Учитель на основі знань закономірностей вікового розвитку, а також положень шкільної гігієни зможе правильно навчати і всебічно виховувати майбутнє покоління. Розробка заходів профілактики різноманітних захворювань, засобів боротьби з шкідливими звичками є запорукою запобігання ряду хвороб та збереження здоров'я людини. Правильна організація навчально-виховного процесу в школі дасть можливість забезпечити високу працездатність школярів.

Роль і значення дисципліни у підготовці фахівців. Дисципліна включає відомості про будову організму людини в різні вікові періоди, особливості його функціонування на всіх етапах розвитку та відомості про гігієнічні вимоги до умов середовища в якому навчаються школярі. Одна із цілей дисципліни – показати єдність морфологічних і фізіологічних особливостей організму людини на різних етапах його розвитку у взаємозв'язку з умовами навколишнього середовища та значення вивчення цих дисциплін для правильної організації навчально-виховного процесу в школі.

Ключові слова: анатомія людини, вікова фізіологія, шкільна гігієна, профілактика захворювань.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка	Варіативна (за вибором навчального закладу)	
Модулів – 2	Спеціальність 014 Середня освіта (Мова і література (польська))	Курс:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		2-й	2-й
Тижневих годин для денної форми навчання: – аудиторних – 2; – самостійної роботи студента – 3	ОПП Середня освіта (Мова і література (польська)) за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти	Лекції	
		18 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		18 год.	4 год.
		Самостійна робота	
54 год.	82 год.		
		Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить (%):

для денної форми навчання – 40% до 60%;

для заочної форми навчання – 2% до 98%.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Анатомія, вікова фізіологія та шкільна гігієна» покликана стати провідником пізнання будови і функцій організму дітей та підлітків у взаємозв'язку з навколишнім середовищем, гігієнічних основ навчання і виховання, здорового способу життя. Для студентів – майбутніх педагогів – особливо важливо знати вікові особливості росту і розвитку дітей. Учитель на основі знань закономірностей вікового розвитку, а також положень шкільної гігієни зможе правильно навчати і всебічно виховувати майбутнє покоління.

Метою даного курсу є забезпечення підготовки бакалаврів знаннями з анатомії, вікової фізіології та шкільної гігієни, для збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей і підлітків в процесі навчання і виховання.

Досягнення зазначеної мети забезпечується виконанням таких **завдань**:

- засвоєння студентами знань про будову та функції організму людини, розвиток дитячого організму та вплив навколишнього середовища на організм школяра;
- формування умінь використовувати набуті знання для оцінки фізичного розвитку дітей і підлітків, функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем, обґрунтування та дотримання заходів профілактики захворювань дитячого організму, а також гігієнічних вимог щодо здійснення навчально-виховного процесу в школі;
- розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, прагнення до самоосвіти;

Професійні компетентності, на формування яких спрямована навчальна дисципліна

Інтегральна:

Забезпечення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти під час навчання польської мови, що передбачає здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі й практичні проблеми та застосування відповідних теорій і методів освітніх наук в галузі середньої освіти та характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності

ЗК2. Здатність навчатися та самонавчатися.

ЗК5. Здатність збирати, інтерпретувати та застосовувати дані з різних джерел.

ЗК6. Здатність застосовувати знання на практиці.

ЗК10. Здатність оцінювати і підтримувати якість роботи.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

ФК16. Уміння застосовувати методи діагностування й контролю досягнень учнів ЗЗСО.

Програмні результати навчання:

ПРН23. Дотримуватись гігієнічних вимог при організації навчально-виховного процесу в школі з метою збереження і укріплення здоров'я дітей та підлітків; знати психологічні, фізіологічні, вікові та індивідуальні особливості школярів, оцінювати їх фізичний розвиток, зокрема учнів з особливими потребами.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Опорно-руховий апарат. Нервова система.

Тема 1. Вступ. Закономірності росту та розвитку організму.

Предмет та значення вивчення анатомії, фізіології та шкільної гігієни. Коротка історія розвитку наук. Організм людини як єдине ціле. Регуляція функцій організму.

Загальні закономірності росту та розвитку дітей і підлітків.

Поняття росту і розвитку. Критичні періоди розвитку. Вікова періодизація. Характеристика різних вікових періодів розвитку людини.

Будова і функції клітини. Поділ клітини. Будова і функції тканин. Орган, система органів, організм людини, як єдине ціле.

Тема 2. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна опорно-рухової системи.

Значення опорно-рухового апарату. Анатомічна будова кістки. Види кісток. Форми та з'єднання кісток. Будова суглоба. Хімічний склад кістки. Частини скелета. Хвороби кісток. Перша допомога при ушкодженнях опорно-рухової системи. Біологічне значення скелетних м'язів. Будова, форма скелетних м'язів. Основні групи м'язів. Вікові особливості. Розвиток рухів у дітей. Профілактика захворювань і травм опорно-рухового апарату дітей. Постава. Формування правильної постави. Гігієнічні вимоги до шкільних меблів.

Тема 3. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна нервової системи. Біологічне значення нервової системи. Загальний план будови нервової системи. Властивості нервової системи. Поняття про рефлекс. Рефлекторна дуга. Основні етапи розвитку нервової системи.

Будова, функції і розвиток спинного мозку. Загальний план будови головного мозку. Довгастий мозок. Четвертий мозковий шлуночок. Вароліїв міст. Мозочок. Середній мозок. Проміжний мозок. Третій мозковий шлуночок. Ретикулярна формація. Кінцевий мозок. Перший і другий мозкові шлуночки. Великі півкулі головного мозку. Ріст і розвиток головного мозку. Порушення стану нервової системи та їх профілактика. Епілепсія. Інсульт. Мігрень. Менінгіт. Абсцеси та пухлини мозку. Параліч.

Тема 4. Вища нервова діяльність.

Коротка історія розвитку науки про ВНД. Умовні і безумовні рефлексії. Умови та механізм утворення умовного рефлексу. Гальмування умовних рефлексів. Поняття про аналітико-синтетичну діяльність головного мозку.

Вчення І.П. Павлова про дві сигнальні системи дійсності. Пізнавальна діяльність людини. Увага: фізіологічний механізм, види, властивості. Пам'ять: фізіологічні механізми та види. Емоції, фізіологічний механізм емоцій. Динамічний стереотип.

Типи вищої нервової діяльності. Темперамент. Особливості ВНД дитини. Сон та його гігієнічне значення. Порушення вищої нервової діяльності дітей шкільного віку та їх профілактика. Неврози. Стрес: різновиди, механізм виникнення, біологічне значення.

Змістовий модуль 2. Внутрішні органи

Тема 5. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна серцево-судинної системи.

Внутрішнє середовище організму. Функції, склад і кількість крові. Плазма крові. Будова і функції еритроцитів. Будова і функції лейкоцитів. Імунітет та імунна система. Види імунітету. СНІД. Будова і функції тромбоцитів. Зсідання крові. Групи крові. Переливання крові. Будова серця і судин. Серцевий цикл. Провідна система серця. Велике і мале кола кровообігу. Особливості кровообігу у плода. Регуляція кровообігу. Профілактика серцево-судинних захворювань. Перша допомога при кровотечах.

Тема 6. Анатомія, вікова фізіологія та гігієна дихальної і сечовидільної систем.

Біологічне значення дихання. Будова органів дихання. Дихальні рухи. Легеневі об'єми. Життєва ємність легень. Газообмін у легенях і тканинах. Регуляція дихання. Хвороби дихальної системи та їх профілактика. Перша допомога при ураженні органів дихання. Реанімаційні заходи при зупинці діяльності серця і дихання.

Будова та значення сечовидільної системи. Механізм утворення та виділення сечі. Профілактика захворювань органів сечовидільної системи.

Тема 7. Анатомія, фізіологія та гігієна органів травлення. Обмін речовин та енергії. Гігієнічні основи харчування.

Біологічне значення травлення. Поняття про ферменти. Травлення в ротовій порожнині, шлунку, кишках. Регуляція виділення травних соків. Всмоктування у травному каналі. Захворювання органів травлення. Інфекційні захворювання травної системи. Перша допомога при харчових отруєннях.

Обмін речовин як основна умова життя. Поживні речовини: білки, жири, вуглеводи. Енергетичний обмін. Вітаміни. Мінеральні речовини. Харчування і здоров'я людини. Харчування дітей і гігієнічні вимоги до його організації.

Тема 8. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна сенсорних систем. Зорова сенсорна система: будова, функції. Порушення зору. Профілактика порушення зору дітей і підлітків. Світловий режим у навчальних приміщеннях. Світловий коефіцієнт. Вікові особливості зорових рефлексорних реакцій.

Слухова сенсорна система: будова, функції. Хвороби вуха та гігієна слуху. Профілактика негативного впливу «шкільного» шуму на організм школяра. Вікові особливості слухового аналізатора. Вестибулярний апарат. М'язово-суглобове чуття. Органи чуття внутрішніх органів. Смаковий аналізатор. Нюховий аналізатор. Органи шкірного чуття.

Тема 9. Гігієна навчально-виховного процесу в школі.

Визначення готовності дітей до навчання в школі. Особливості розумової праці. Розумова і фізична працездатність людини. Розумова працездатність протягом дня, тижня, року. Стомлення, його фізіологічна суть. Педагогічні основи подолання ранньої втоми. Профілактика перевтоми.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	с.р.		л	п	ла б	ін д	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Опорно-руховий апарат. Нервова система.												
Тема 1. Вступ. Закономірності росту та розвитку організму.	7	2	2			3	10	1				10
Тема 2. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна опорно-рухової системи.	10	2	2			6	12	1	1			10
Тема 3. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна нервової системи.	8	2	2			4	10					10
Тема 4. Вища нервова діяльність. Типи ВНД.	8	2	2			4	13	1	1			10
Змістовий модуль 2. Внутрішні органи												
Тема 5. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна серцево-судинної системи.	8	2	2			4	11	1	1			10
Тема 6. Анатомія, вікова фізіологія та гігієна дихальної і сечовидільної систем.	8	2	2			4	10	1				10
Тема 8. Анатомія, вікова фізіологія і гігієна сенсорних систем.	8	2	2			4	10					10
Тема 9. Гігієна навчально-виховного процесу в школі.	12	4	4			4	14	1	1			10
Усього годин	69	18	18			33	90	6	4			80
Модуль 2												

ІНДЗ	21		-	-	-	21			-	-	-	
Усього годин	90	18	18			54	90	6	4			80

5. Теми практичних і семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (денна форма)	Кількість годин (заочна форма)
1.	Визначення рівня фізичного розвитку дитини.	2	
2.	Будова та значення нервової системи (семінар)	2	1
3.	Визначення темпераменту людини.	2	
4.	Вища нервова діяльність (семінар)	2	1
5.	Оцінка діяльності серцево-судинної системи.	2	1
6.	Оцінка діяльності дихальної системи.	2	
7.	Будова та значення травної системи. Профілактика захворювань органів травлення. (семінар)	2	
8.	Оцінка діяльності зорової сенсорної системи.	2	
9.	Гігієнічна оцінка повітряно-світлового режиму класного приміщення.	2	1

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (денна форма)	Кількість годин (заочна форма)
1.	Тема 1. Вступ. Закономірності росту та розвитку організму. Вступ. 1.Коротка історія розвитку анатомії, фізіології та шкільної гігієни. 2.Будова і функції клітини. Поділ клітини	3	10
2.	Тема 2. Анатомія, вікова фізіологія та гігієна опорно-рухової системи. 1.Хвороби кісток. Перша допомога при ушкодженнях опорно-рухової системи. 2.Профілактика захворювань і травм опорно-рухового апарату дітей. Постава. Формування правильної постави. 3.Гігієнічні вимоги до шкільних меблів.	6	10
3.	Тема 3. Анатомія, вікова фізіологія та гігієна нервової системи. 1.Архітектоніка кори. Зони кори головного мозку.	4	10

	2.Порушення стану нервової системи та їх профілактика. 3.Епілепсія. Інсульт. Мігрень. Менінгіт. Абсцеси та пухлини мозку. Параліч 4. Ендокринні залози.		
4.	Тема 4. Вища нервова діяльність. 1.Вчення І.П. Павлова про дві сигнальні системи дійсності. Пізнавальна діяльність людини. 2.Емоції, фізіологічний механізм емоцій. Динамічний стереотип. 3.Порушення вищої нервової діяльності дітей шкільного віку та їх профілактика. 4.Сон та його гігієнічне значення.	4	10
5.	Тема 5. Анатомія, вікова фізіологія та гігієна серцево-судинної системи. 1.Групи крові. 2.Профілактика серцево-судинних захворювань.	4	10
6.	Тема 6. Анатомія, вікова фізіологія та гігієна дихальної системи. 1.Хвороби дихальної системи та їх профілактика.	4	10
7.	Тема 7 Анатомія, вікова фізіологія та гігієна органів травлення. 1.Захворювання органів травної системи та заходи їх профілактики. Перша допомога при харчових отруєннях 2.Харчування. Обмін білків, жирів і вуглеводів в організмі. 3.Водний і мінеральний обмін. 4.Будова та значення видільної системи. 5. Захворювання органів сечовидільної системи та їх профілактика.	4	10
8.	Тема 8. Анатомія, вікова фізіологія та гігієна сенсорних систем. 1. Вікові особливості зорових рефлекторних реакцій. 2.Смаковий аналізатор: будова, функції. 3.Нюховий аналізатор: будова, функції. 4.Профілактика захворювань шкіри.	2	10
9.	Тема 9. Гігієна навчально-виховного процесу в школі. Педагогічні основи подолання ранньої втоми.	2	1
	Разом	33	80

7. Індивідуальні завдання

1. Автономна нервова система, її анатомічні і функціональні особливості.
2. Умовні рефлекси, їх характеристика.
3. Профілактика порушень ВНД у дітей.
4. Серцево-судинна система і фізичне навантаження.

5. Анатомо-функціональні передумови для формування постави у шкільному віці.
6. Роль печінки і підшлункової залози в травленні.
7. Залози внутрішньої секреції.
8. Вплив фізичного навантаження на розвиток дихальної системи.
9. Профілактика захворювань органів сечовиділення.
10. Захворювання шкіри та їх профілактика.
11. Захворювання зору.
12. Інфекційні захворювання.
13. Шкірні захворювання.
14. Загартовування організму.
15. СНІД
16. Профілактика шкідливих звичок
17. Гіподинамія та її наслідки.
18. Стрес.
19. Захворювання органів травлення та їх профілактика.
20. Вплив факторів довкілля на здоров'я.

Вимоги щодо виконання ІНДЗ

Навчально-дослідна робота повинна складатися зі змісту, вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел.

У вступі потрібно:

- а) обґрунтувати актуальність теми;
- б) показати ступінь розробленості даної теми, здійснити аналіз сучасного стану дослідження проблеми;
- в) поставити завдання дослідження.

В основній частині потрібно висвітлити основний матеріал теми навчально-дослідної роботи, викласти факти, ідеї, результати досліджень в логічній послідовності, обґрунтувати власну позицію, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначити шляхи вирішення досліджуваної проблеми, розглянути тенденції подальшого розвитку даного питання. Практичну частину (за наявності) необхідно представити у вигляді результатів власних досліджень, із статистичною обробкою даних.

У висновках потрібно представити результати виконання навчально-дослідної роботи, підвести підсумки.

Список використаних джерел подавати згідно вимог.

В тексті роботи слід посилатися на список літератури, вказуючи при цьому в квадратних дужках номер джерела у списку використаної літератури і сторінки, які використанні для написання роботи за таким зразком: [1, С. 25-32].

Обсяг роботи 6-8 сторінок, друкований (формат А-4; інтервал 1,5; розмір шрифту – 14).

Роботу потрібно виконати на окремих аркушах, які необхідно скріпити. На титульному аркуші слід вказати прізвище, ім'я та по-батькові студента, курс, групу, спеціальність. Текст роботи повинен бути чітким, розбірливим, з

пронумерованими сторінками. Робота може бути виконана у формі презентаційної доповіді

Критерії оцінювання ІНДЗ

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	4 бали
2.	Складання плану дослідження	1 бал
3.	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень у логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання	9 балів
4.	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження	5 балів
5.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титольний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел)	1 бал
Разом		20 балів

Примітка. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент за виконання ІНДЗ становить **20 балів**. Не виконання ІНДЗ оцінюється у 0 балів.

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідає рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	17-20	Відмінно
Достатній	10-16	Добре
Середній	6-9	Задовільно
Низький	0-5	Незадовільно

„Відмінно” відповідає **17-20** балам, ставиться: при виконанні ІНДЗ у повному обсязі, теоретична та практична (за наявністю) частини не мають помилок; відповіді на запитання вичерпні й аргументовані; оформлення відповідає вимогам, робота виконана вчасно.

„Добре” відповідає **10-16** балам, ставиться якщо: ІНДЗ виконано в повному обсязі і не має помилок, які потребують її переробки; відповіді на запитання

даються по суті, але не в деталях.

„**Задовільно**” відповідає **6-9** балам, ставиться, якщо ІНДЗ виконано не в повному обсязі; мають місце помилки; оформлення не відповідає вимогам; відповіді на запитання даються не в повному обсязі.

„**Незадовільно**” відповідає **0-5** балам, виставляється якщо: ІНДЗ виконана не в повному обсязі; мають місце суттєві помилки, які тягнуть за собою переробку; оформлення не відповідає вимогам; на запитання студент дає неправильні відповіді.

8. Методи навчання

Розповідь з елементами бесіди, лекції із використанням презентацій, практичні роботи, розв’язування творчих завдань, робота з навчальними посібниками і підручниками.

9. Методи контролю

Усне індивідуальне опитування, поточне тестування, оцінка за навчальний проект, підсумковий письмовий тест.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота			
Змістовий модуль 1			
T1	T2	T3	T4
5	5	5	5

Поточне тестування та самостійна робота					ІНДЗ	Залік (тести)	Сума
Змістовий модуль 2							
T5	T6	T7	T8	T9	20	30	100
6	6	6	6	6			

T1, T2 ... T10 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D		
60-63	E	задовільно	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного	не зараховано з можливістю

		складання	повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

Курс лекцій і практичних занять; навчально-методичне забезпечення дисципліни; ілюстративні матеріали, інструкції до практичних робіт, презентації.

Критерії оцінювання знань та вмінь студентів з курсу «Анатомія, вікова фізіологія та шкільна гігієна»

Залік	
A5 (відмінно)	Студент має глибокі міцні і системні знання з курсу, вільно володіє понятійним апаратом. Знає основні принципи та методичні підходи до викладення анатомії. Будує відповідь логічно, послідовно, розгорнуто, використовуючи анатомічну термінологію.
B 4 (добре)	Студент має міцні ґрунтовні знання, вміє застосовувати їх на практиці, але може допустити неточності в формулюванні відповідей, окремі помилки при виконанні практичних робіт.
C 4 (добре)	Студент знає програмний матеріал повністю, має практичні навички, але недостатньо вміє самостійно мислити, не може вийти за межі теми.
D 3 (задовільно)	Студент знає основні теми курсу, має уявлення про проблематику поставлених питань, але його знання мають загальний характер, відповіді не підкріплені прикладами. При виконанні практичних завдань допускає помилки.
E 3 (задовільно)	Студент має прогалини в теоретичному курсі та практичних вміннях. Замість чіткого термінологічного визначення пояснює теоретичний матеріал на побутовому рівні.
X 2 (незадовільно)	Студент має фрагментарні знання з теми змістового модулю. Не володіє термінологією, оскільки понятійний апарат не сформований. Не вміє викласти програмний матеріал.
F 1 (незадовільно)	Студент повністю не знає програмного матеріалу, не працював в аудиторії з викладачем або самостійно.

12. Рекомендована література

Базова

1. Атлас анатомії людини: посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 752 с.
2. Маруненко, І. М., Неведомська Є.О., Бобрицька В.І. Анатомія і вікова фізіологія з основами шкільної гігієни: курс лекцій. К. : ВД "Професіонал", 2004. 480 с.
3. Старушенко Л.І. Анатомія та фізіологія людини. К.: Здоров'я, 2003. 336 с.
4. Чайченко Г. М. та ін. Фізіологія людини і тварин: Підручник. К.: Вища шк., 2003. 463с.

Допоміжна

1. Волковой В. А., Малоштан Л.М. Анатомія людини. Харків. «Бурун і К», 2010. 335 с.
2. Головацький А.С. Антомія людини: підручник у 3 т. Вид. 3. Вінниця: Нова книга, 2013. 368 с.
3. Коляденко Г. І. Анатомія людини. К. Либідь, 2001. 348 с.
4. Кучеров, І.С., Шабатура М.Н., Давиденко І.М. Фізіологія людини : навч. посібник для студентів. К. : Вища школа, 1981.
5. Присяжнюк М.С. Людина та її здоров'я: Навч. посібник. К.: Фенікс, 1998. 173 с.
6. Старушенко Л.І. Клінічна анатомія і фізіологія людини: Навч. посібник К : УСМП, 2001. 256 с
7. Федонюк Я.І, Білик Л.С., Микула Н.Х. Анатомія та фізіологія з патологією. Тернопіль : Укрмедкнига, 2002. 676 с.
8. Шабатура, М. Н. Біологія людини. К. : Генеза, 2006. 191 с

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.nbuv.gov.ua /](http://www.nbuv.gov.ua/)
2. Анатомія людини. Режим доступу: http://anatomy.luguniv.edu.ua/ukr_studies/anatomy.pdf
3. Вікова фізіологія та шкільна гігієна. Навчально-методичний посібник <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9300/1/%D0%B2%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%84%D1%96%D0%B7%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%B3%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf>